GEMEENTELIJK MONUMENT GM-nummer //

Algemene gegevens

Adres	: Grotekerkstuin, Grotekerksplein/Grotekerksbuurt 92A (straat), Lange Geldersekade 2 t/m 8 (Grote Kerk) en Pottenkade
Postcode, Plaats	: 3311 CJ DORDRECHT
Kadastraal	: DDT00F2506, DDT00F2822, DDT00F2504, DDT00F2515, DDT00F2821, DDT00F981 t/m F984 en deels DDT00F2820

Algemene omschrijving

Gebruiksperiode	: circa 1050 tot 1704 (kerkhof), 1704 tot nu (tuin)
Opdrachtgever	: waarschijnlijk de bisschop van Utrecht
Oorspronkelijke functie	: kerkhof van Onze-Lieve-Vrouwe- of Grote Kerk
Huidige functie	: tuin, parkeerterrein, evenemententerrein

Algemene beschrijving

Het kerkhof is een onlosmakelijk onderdeel van de kerk. De locatie is vanaf de 11e-eeuw in gebruik als kerk en kerkhof. De huidige kerk dateert vanaf de late 13e-eeuw. Het kerkhof is tot 1704 als zodanig in gebruik gebleven. Sindsdien is het kerkhof in gebruik als tuin.
De bescherming betreft het gehele kerkhof. De historische grenzen van het kerkhof zijn deels wel, deels (nog) niet exact aan te geven en de begrenzing is daarom op de locatiekaart mogelijk te groot aangegeven.

Ligging

De kerk is waarschijnlijk in de 11e-eeuw als houten kapel gebouwd op de destijds al relatief hoog gelegen noordoever van de rivier de Thuredrith. Op beide oevers van de Thuredrith ontwikkelde zich in korte tijd een klein dorp tot de handelsstad Dordrecht. Sinds de Middeleeuwen is de rivier de Thuredrith in gebruik als (Voorstraats)haven.
De huidige Grotekerksbuurt/Groenmarkt/Wijnstraat is van oorsprong de noordelijke rivierdijk en deze wordt in 1203 *novo dicho* ofwel nieuwe dijk genoemd.
Het kerkhof ligt - zoals toen gebruikelijk - rond de kerk. Over het algemeen was de zuidzijde van de kerk de voorkeurzijde voor begravingen, maar gezien de ligging van de kerk op de noordoever lijkt daarvoor hier (te?) weinig ruimte te zijn geweest. Het kerkhof/de tuin lag/ligt dus vooral aan de noordzijde en de oostzijde van de kerk.
Het kerkhof/de tuin ligt in het beschermde stadsgezicht Historische binnenstad Dordrecht en heeft een directe relatie met de Grote Kerk (Rijksmonument registernr. 13147).

Korte historie kerk en omgeving (zie bijlage voor meer informatie)

De huidig baksteenbouw van de Onze-Lieve-Vrouwekerk of Grote Kerk of is waarschijnlijk gestart in de 13e-eeuw. Deze kerk heeft waarschijnlijk een 11e-eeuws houten kapel maar zeker een 12e-begin 13e-eeuwse tufstenen voorganger gehad. De baksteenbouw duurde tot circa 1470, waarin de kerk in hoofdlijnen zijn huidige vorm heeft gekregen (Jensma en Molendijk 1987, 11-19). De noordelijke zijde van de kerk bestaat uit een ingang in het noordertransept, met ten westen daarvan vijf kapellen en ten oosten het Onze-Lieve-Vrouwekoor. Gedurende de Late Middeleeuwen is er in één van noordoostelijke nissen van dit koor een kapel aangebouwd ter ere van Sint Sura. De locatie van deze kapel, die in de 17e-eeuw is afgebroken, is nog herkenbaar aan het ingekorte raam in het Onze Lieve Vrouwekoor.
De begraafplaats is gedurende de laatmiddeleeuwse en een groot deel van de post middeleeuwse periode in gebruik geweest. Delen van het kerhofkterrein zijn vanaf 1500 tot circa 1771 verhuurd geweest, onder andere ten behoeve van de bouw van het ammunitiehuis. Mogelijk waren hier ook delen van het kerkhof bij, die direct buiten de muren van de kerk lagen (Van Dalen 1929, 20-21). Door ruimtegebrek zijn er continu graven geruimd en nieuwe grafkisten bijgezet. Daarnaast is het terrein continu opgehoogd, onder andere in de 17e eeuw met kolengruis. In 1704 is het Grotekerkhof geëgaliseerd en als begraafplaats opgeheven (Jensma en Molendijk 1987, 88).

Beschrijving te beschermen perceel/terrein

De omvang van het kerkhof van de Grote Kerk is op basis van de nu beschikbare archeologische en historische gegevens niet exact te bepalen. Het kerkhof is zeker van circa 1600 tot 1704 ommuurd geweest, maar daarvan zijn geen locatie of afmetingen bekend.

Gezien het feit dat ook intacte graven in de huidige straat met de naam Grotekerksplein zijn opgegraven, is het kerkhof in oppervlak zeker groter dan de huidige Grotekerkstuin.

Het kerkhof kan zich oorspronkelijk maximaal uitgestrekt hebben tot aan (de stoepen van) de aanwezige bebouwing aan de Grotekerksbuurt (zuidoostzijde) en het Grotekerksplein (noord- en oostzijde) en tot aan de Voorstraatshaven/inclusief de Pottenkade (zuidzijde).
Over de westzijde van de kerk – vanouds de entreezijde, waar zelden of nooit graven liggen en/of worden aangetroffen - is niets met zekerheid te zeggen.

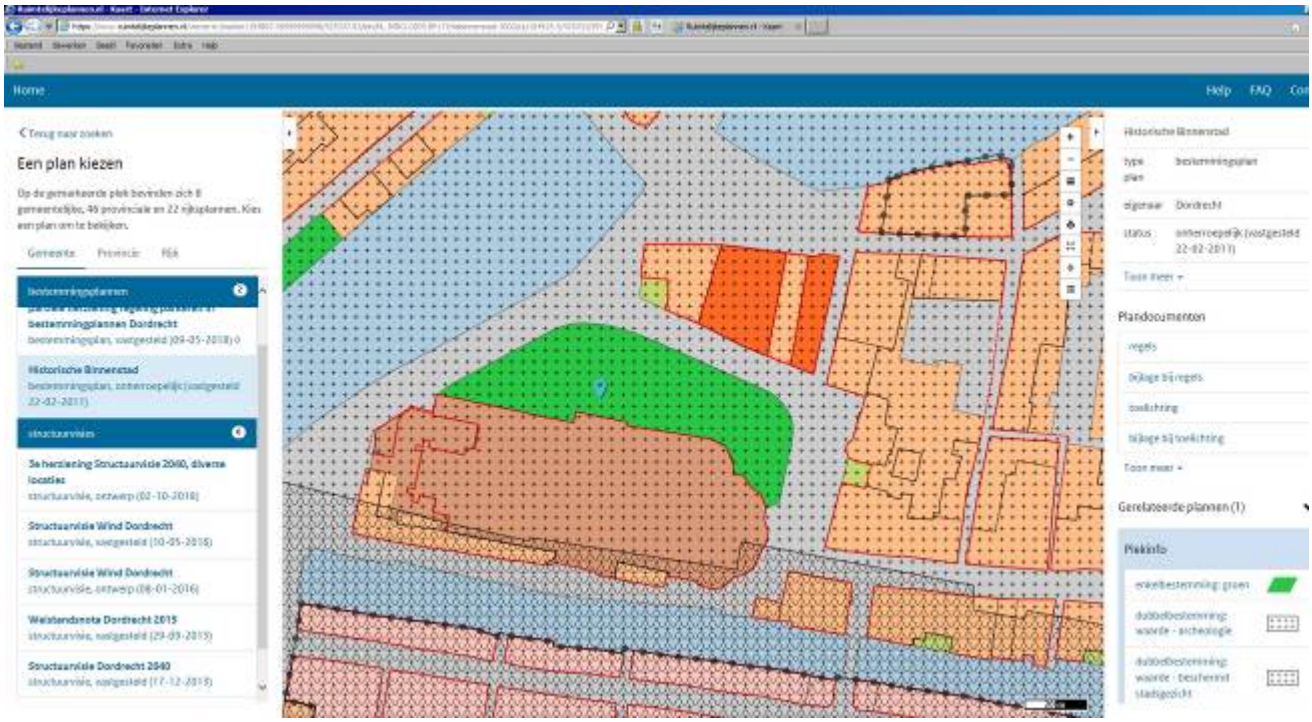


De rode lijn op de plattegrondtekening hierboven geeft het oppervlak van het beschermde kerkhofterrein aan.

Bescherming in bestemmingsplan

Dubbelbestemming waarde archeologie
In het bestemmingsplan Historische binnenstad (2011) geldt voor het gehele gebied – net als de hele binnenstad – de dubbelbestemming waarde archeologie. Als hier vergunningplichtige bodemingrepen uitgevoerd worden die dieper gaan dan 40cm beneden maaiveld, dan is (voorafgaand) archeologisch onderzoek op kosten van de vergunningaanvrager verplicht

Enkelbestemming groen
De tuin ten noorden van de kerk heeft de enkelbestemming groen en is bestemd voor beplantingen, grasvelden, bloemperken, tuinen en bij de bestemming behorende voorzieningen, zoals speelvoorzieningen, voet- en fietspaden, water.



Reden extra bescherming

In de Grotekerkstuin en directe omgeving is menselijk skeletmateriaal aanwezig vanaf het maaiveld. De voor velen onverwachte vondst van een menselijke schedel tijdens het ontgraven van een plantgat voor een tijdelijke kerstboom in de tuin geeft aan dat bij elke bodemingreep in de tuin een graf verstoord kan worden en archeologische waarden worden bedreigd.
Ook laat het zien dat men de tuin niet ervaart als kerkhof van de Grote Kerk en de locatie daarmee soms met onvoldoende respect benadert en behandelt. De benaming Grotekerkstuin in plaats van Grotekerkhof draagt hier (ongewild) aan bij.
Uit respect voor de oorspronkelijke functie van het gebied als kerkhof en de vele, eeuwenoude en nog altijd in de ondergrond aanwezige graven van de vroegere bewoners van de stad Dordrecht is de aanwijzing van het gebied tot gemeentelijk monument van cultuurhistorisch en archeologisch belang.
Grotere bewustwording/kenbaarheid van de oorspronkelijke functie van kerkhof van de Grote Kerk is wenselijk. De aanwijzing tot gemeentelijk monument draagt hier zeker aan bij.

Bronnen

Regionaal Archief Dordrecht
Beeldbank RAD 555_14552, detail tekening Anthonie van Wijngaarden, circa 1545
Beeldbank RAD 551_35835 (C. Pronk, 1727)
Beeldbank RAD 551_35505 (J. Hoolaart, circa 1770)
Beeldbank RAD 551_30103 (circa 1825)
Beeldbank RAD 552_232500 (J. Hoolaart, 1775)
Beeldbank RAD 552_230600 (kadasterkaart 1890)

Literatuur
Dalen, J.L. 1927: *De Groote kerk te Dordrecht*. De Dordrechtsche drukkerij en uitgevers maatschappij, Dordrecht.

Dorst, M.C. 2008: Dordrecht, plangebied Grotekerkstuin. Een begeleiding van graafwerkzaamheden naast de Grote Kerk in Dordrecht, Dordrecht Ondergronds Briefrapport 4.

Dorst, M.C, & G.H. de Boer, 2017: De Grote Kerk, Thuredrith en Oude Maas, Dordrecht.

Archeologisch booronderzoek rondom de Grote Kerk. Nieuwe geo-archeologische informatie over de Thuredrith, Oude Maas en Grote Kerk. Dordrecht Ondergronds 92.

Jensma, T.W., A. Molendijk, 1987: *De Grote- of Onze-Lieve-Vrouwekerk van Dordrecht.* Gemeentearchief Dordrecht, Uitgeverij Waanders, Zwolle.

Paalman, D.B.S. 2002: *Verslag onderzoek skeletten Grotekerksbuurt.* Intern verslag Dordts Archeologisch Centrum, Dordrecht.

Sarfatij, H. 2007: *Archeologie van een deltastad. Opgravingen in de binnenstad van Dordrecht.* Stichting Matrijs, Utrecht.

Opname
Februari 2019, vakteam erfgoed/archeologie

WAARDERING

Cultuurhistorische waarde
De Grote Kerk met kerkhof/tuin liggen op de hoger gelegen en stevige noordelijke oever van de rivier de Thuredrith (nu de Voorstraatshaven/Wijnhaven). Op de oevers van deze rivier is Dordrecht in de 11e-eeuw als dorp ontstaan en al rond 1200 tot stad uitgegroeid. De Grote Kerk is waarschijnlijk de oudste kerk van de stad, met het oudste kerkhof.

Archeologische waarde
Onderzoek heeft aangetoond dat in een groot gebied rond de kerk, op verschillende dieptes, nog menselijke resten/begravingen aanwezig zijn.

Situering (ensemblewaarde)
Het kerkhof (de tuin) is al eeuwenlang een onlosmakelijk deel van de Grote Kerk. De ensemblewaarde is zeer hoog.

Gaafheid
Het kerkhof was vanaf circa 1050 tot zeker 1704 als zodanig in gebruik. Tijdens dit eeuwenlange gebruik zijn er al regelmatig graven geruimd en in knekelputten op het kerkhof herbegraven.
Na 1704 zijn er bomen geplant, paden aangelegd, omringende wegen en kades verbreed, erfscheidingen gebouwd, elektra aangelegd voor verlichting, nietjes gezet voor fietsparkeren, gaasmatten gelegd voor parkeerplaatsen, etc. etc. Dit heeft geleid tot verstoringen van de bovengrond. Ook de oorspronkelijke grootte van het kerkhof is naar verwachting door allerlei kleinere infrastructurele ingrepen verkleind.
In de eerste 50 tot 80 cm beneden maaiveld zullen naar verwachting alleen verstoorde graven en /of verplaatst skeletmateriaal uit de jongste fase van het kerkhof (17e-eeuw) aanwezig zijn. Vanaf die diepte zijn alle graven en eventuele grafkisten nog intact aanwezig.

Unieke waarde
Het kerkhof van de Onze-Lieve-Vrouwe- of Grote Kerk is het oudste kerkhof in de stad Dordrecht. Hier zijn tussen circa 1050 en 1704 duizenden Dordtenaren begraven. De Grote kerk met haar kerkhof/tuin heeft iconische waarde voor de stad Dordrecht.